

MATERIALISTISK OCH ANNAN HISTORIEUPPFATTNING

Av professor ELI F. HECKSCHER, Stockholm

Most current for that they come
home to men's business and bosoms.

Bacon.

I.

HURUVIDA den diskussion av den materialistiska historieuppfattningen som nu först i korthet följer överensstämmer med Marx' uppställning av problemet må här alldeles lämnas å sido. Marx har i verkligheten endast haft helt korta yttranden i ämnet, och de äro begravda i lika djupa lager av kommentarier som något bibelställe. Marx' verkliga mening har stort intresse som bidrag till 1800-talets idéhistoria, men här är detta icke vad frågan gäller, utan vad jag åsyftar är diskussion av en historisk metod, och då är det tämligen likgiltigt om den användning man ger uttrycket stämmer med Marx' innersta mening eller icke. Exempelvis på den ekonomiska teoriens område skulle det icke falla den mest inbitne gammalliberal in att anse någon fråga avgjord en gång för alla genom vad som sagts av Adam Smith eller Ricardo; och det finns icke mer anledning att studera historievetenskapliga metoder efter vad Marx en gång har menat eller icke menat.

Det faller sig emellertid icke alldeles lätt att veta vad man, även oavsett Marx, rimligtvis har att inlägga i själva uttrycket materialistisk historieuppfattning. Om det tas efter orden, så måste innebörden vara materialismen som mänskligt *mål*, sålunda den uppfattningen att människorna alltid strävat efter materialistiska resultat. En sådan tankegång är ovanligt svår att acceptera för vanliga människor, och jag skall icke uppehålla mig länge vid den. Den sattes kanske på sin spets genom — jag tror — Feuerbachs sats: »Der Mensch ist was er isst», människan är vad hon äter; snarast utgör detta en fysiologisk samhällsuppfattning. Men också

något mindre krasst uppfattad förefaller ståndpunkten oförenlig med ganska elementära fakta. Föräldrar identifiera sina barns välfärd mer eller mindre med sin egen. En filantrop kan vara beredd att handla lika effektivt eller lika hänsynslöst för ändamål som icke tillskynda honom några materiella fördelar som för sina egna nöjen eller njutningar. Detsamma kan vara fallet med en stat; exempelvis de engelska abolitionisterna med Wilberforce i spetsen gjorde slaveriets och slavhandels avskaffande till ett engelskt intresse lika mycket som någonsin förvärv av råvaror eller marknader. Det finns ingen objektiv anledning till att människor skulle känna mindre glädje eller tillfredsställelse över — mindre skulle söka sin njutning i — vad som är nyttigt för andra än i vad som bereder dem själva materiella resultat. Ja, man kan gå ännu längre och säga att det — tyvärr — icke föreligger någon orsak till att människor skulle glädja sig mindre åt att *skada* andra än åt att göra egna förvärv. Den som har sett vad exempelvis national- eller rashat betyder kan icke komma ifrån att detta är en skrämmande verklighet. När man avvisar materialismen, i den nu antydda meningen, som allmän historieförklaring, så ligger häri alltså icke på något sätt en idealisering av människan eller staten, utan endast ett uttryck för uppfattningen om den mänskliga motivskalans mångfaldighet.

Det blir emellertid en annan innebörd i den materialistiska historieuppfattningen om man, i stället för att hänföra den till de mänskliga behoven eller målen, fäster sin uppmärksamhet vid *medlen*. Det kan då lika mycket bli tal om de mest ideella, vetenskapliga eller religiösa syften som om de rent fysiologiska eller materialistiska. Om man tolkar beteckningen i denna mening, är uttrycket emellertid i verkligheten icke väl valt. Det bör i så fall hellre heta *ekonomisk* historieuppfattning, och i engelsk litteratur har denna konsekvens i allmänhet dragits, så att man talar om »the *economic* interpretation of history». I så fall gäller det frågan, huruvida det avgörande för människors handlingssätt är det val av materiella medel som de träffa, för att nå alla sina många olikartade mål. För att få någon viktig innebörd häri måste man, såvitt jag kan förstå, hålla fast vid att de medel det gäller skola vara de materiella; ty om man utsträckte frågan till att gälla täckning av behoven med medel av *alla* slag, så bleve påståendet så pass självklart att det knappast vore värt en diskussion. Låt mig ta ett exempel på skillnaden mellan denna konstruktion och

den nyss behandlade. Det faller in under den ekonomiska historieuppfattningen att anse munkordnarnas verksamhet bestämd av deras möjlighet att disponera över inkomster och materiella tillgångar av sådana slag som tillät dem att realisera Benedikts, Bernhards eller Franciskus' avsikter eller vad som helst annat; men den ekonomiska historieuppfattningen i denna mening kräver *icke* att munkarna helt och hållet skulle ha varit inriktade på materiellt förvärv. Gränsen mellan mål och medel är visserligen ej alltid lika lätt att draga som i detta fall, och därför kommer man ofta oundgängligen in också på en verklig historisk materialism när man diskuterar den ekonomiska historieuppfattningen.

Nästa fråga gäller då, *vilken* roll man vill tillmäta de materiella medlen som bestämmande för historiens gång. Om den ekonomiska historieuppfattningen helt enkelt skulle innebära att dessa medel alltid utövat ett stort — eller till och med mycket stort — inflytande, så förefaller det nästan självklart att uppfattningen måste vara riktig, ty människors förmåga att disponera materiella medel för alla olika ändamål kan endast i ett Schlaraffenland undgå att påverka deras handlingssätt i djupgående grad. Striden uppstår först när man påstår att denna faktor, de materiella medlen, produktionsmetoderna eller förvärven, ha utgjort *enda* orsak till historiens totala förlopp. Jag skulle tro att detta är den betydelse vari ordet materialistisk historieuppfattning vanligen tages av sina anhängare, och det är den jag här närmast skall diskutera. Om personer som säga sig vara anhängare till denna åskådning tolka den på ett annat sätt, så är det icke vidare än att de kunna gå förbi de invändningar jag i det följande har att framställa. Det är nämligen just ur synpunkten av en sådan, enhetlig eller ensidig historieuppfattning som jag skall diskutera ämnet.

Å andra sidan är det uppenbart och erkänt att frågan icke kan gälla den *närmaste* orsaken, *causa proxima*, men väl den *yttersta* orsaken, *causa remota* eller *causa causans*. Ty alla erkänna, efter vad jag tror, att det råder en växelverkan mellan alla sidor av samhällslivet och att det därför kan förekomma resultat som närmast bero på ideella, politiska, juridiska, religiösa eller andra inflytelser. Men den av mig diskuterade uppfattningen kräver, att om man följer dessa inflytelser tillräckligt långt tillbaka, så upplösa de sig i *uteslutande* ekonomiska faktorer.

Det kan vara lämpligt att belysa problemställningen med ett

stort historiskt exempel, som skall göras något så när utförligt för att saken skall bli klar. Det gäller en av huvudingredienserna i vår kulturkrets' politiska utveckling, nämligen Medeltidskyrkans ställning och utvärtes inflytande, med Nationernas Förbunds öde i nutiden som parallell.

Bägge dessa institutioner voro enligt avsikten universalistiska; men å ena sidan deras resultat, å den andra deras teknisk-ekonomiska förutsättningar företedde grundläggande olikheter. Kyrkan utövade under Medeltiden en alltid starkt kännbar och ofta avgörande inverkan på de politiska förhållandena från Nidaros i norr till Palermo i söder, från Dublin i väster till Vilna i öster; den var i stånd till att ingripa i alla nord-, väst-, mellan- och syd-europeiska länders verksamhet, den hade alla dessa länders högst bildade och ofta mest inflytelserika stånd mer eller mindre under sin kontroll, och den förmådde utkräva skatt av befolkningen i alla länderna. Nationernas Förbund däremot har misslyckats i att uppnå politiska resultat av väsentlig betydelse i något land; ingen klass känner sig någonstädes andligen tillhöra förbundet, ja, t. o. m. dess ytterligt anspråkslösa anspråk på pekuniära bidrag från de anslutna länderna ha varit svåra att genomdriva; och prestationer av andra slag har det nästan aldrig kunnat utkräva. Kontrasten måste alltså sägas vara enorm.

Om man nu frågade en anhängare av den ekonomiska historieuppfattningen, som icke kände dessa förhållanden men däremot vore väl förtrogen med den teknisk-ekonomiska organisationen både under Medeltiden och i vår egen tid, vad han skulle ha väntat som politiska verkningar av dessa sistnämnda faktorer, så skulle han förklara att resultaten måste ha blivit rakt motsatta de verkliga. Under Medeltiden tog det en påvlig legat ett helt eller halvt år att komma från Rom till gränserna för kyrkans andliga maktområde, men nu kan en representant för Nationernas Förbund utan minsta svårighet från Genève hinna till samma gränser på en enda dag. Medeltiden hade endast de mest elementära utgångspunkter för ett internationellt penningssystem — dessa skapades för övrigt i stor utsträckning just genom påvestolens egen finansförvaltning, camera apostolica — medan penningväsendets internationella teknik nu erbjuder större möjligheter än någonsin förut i historien; och detsamma gäller de ekonomiska förutsättningarna för internationella förbindelser på alla andra områden utan undantag.

Det följer alltså härav, såvitt jag förstår utan möjlighet till motsägelse, att det icke är tillgången till ekonomiska resurser som varit bestämmande för den medeltida kulturvärldens sammanhållning genom kyrkan och den nutida kulturvärldens splittring inom Nationernas Förbund. Vad som nu fattas är icke teknisk-ekonomiska möjligheter, utan viljan att begagna dem, medan det under Medeltiden förhöll sig på rakt motsatt sätt.

Causa proxima kan alltså i detta grundläggande fall omöjligt ha varit ekonomisk, och det erbjuder inga oöverstigliga svårigheter att ange den närmaste orsaken eller närmaste huvudorsaken. För Medeltidens del var det att en universalistisk religion, kristendomen, hade ingått förening med den enda universalstat vårt kulturområde har känt, det romerska riket. För nutidens del är förklaringen i stället att nationalstaterna ha vuxit sig ständigt starkare och att ett mer än vanligt upphetsande krig har skärpt de andliga motsatserna mellan dessa stater, så att nationalismen nu sannolikt har blivit många gånger starkare än någonsin förr i historien.

Kontrasten förefaller alltså vid första påseendet erbjuda en avgörande vederläggning av en allmän ekonomisk historieförklaring. Men en sådan slutsats skulle vara förhastad. För att rädda den ekonomiska historieuppfattningen får man gå bakom de närmaste orsakerna och söka finna ekonomiska orsaker till *dem*. Detta skulle också otvivelaktigt lyckas. Både i det romerska rikets universalitet, i kristendomens motsvarande karaktär och i dess möjlighet att ingå förening med universalstaten, liksom omvänt i nationalstaternas uppkomst och växande styrka, i världskriget och dess verkningar — i alla dessa sammanhang är det möjligt att finna ekonomiska moment, helt enkelt därför att inga mänskliga förhållanden existera varom detta icke gäller. Men å andra sidan följer det lika litet därav att dessa moment ha varit de *enda* bestämmande. Såvitt jag vet är det exempelvis erkänt att kristendomens universalistiska karaktär, i jämförelse med den judiska monoteismens motsatta, bl. a. sammanhänger med nyplatonismen, och för att vindicera de ekonomiska faktorernas allt bestämmande inflytande måste man då också förklara nyplatonismen ur ekonomiska rötter. Efter all sannolikhet skulle man emellertid vid en förklaring av denna filosofiska åskådning ånyo komma på en mängd faktorer av icke omedelbar ekonomisk karaktär, och då bleve man tvungen att gå längre och längre tillbaka, utan rimlig

förhoppning att någonsin kunna bevisa tesen om ekonomiens allenaherravälde.

I själva verket innebär ett sådant sätt att förklara historien, att man mycket snart når en punkt där historisk forskning i vanlig mening alldeles slår slint, därför att hållpunkterna saknas för ett avgörande och därför att man kommer allt längre ifrån den företeelse vars grunder man valt att studera. I den mån historieforskningen är orsaksforskning, kan den endast undantagsvis komma längre än till studium av närliggande orsaker, och så snart man är enig om att dessa ingalunda alltid ha varit ekonomiska, blir det nödvändigt att uppge den ekonomiska historieuppfattningen som praktiskt hjälpmedel till att förstå historien som helhet.

En principiellt mer djupgående invändning är emellertid den jag redan har antytt, nämligen *den mänskliga motivskalans mångfald*. Också utan att vara anhängare av psykoanalysen vill förmodligen var och en medge de sexuella faktorernas betydelse för människornas handlingar; men ingen vill väl påstå att sexualitet är detsamma som herravälde över materiella medel, också om det naturligtvis kan råda ett samband mellan båda. Ett annat exempel: vetenskapsmän äro i allmänhet känsliga för ledamotskap i akademier, hedersdoktorat eller andra vetenskapliga utmärkelser, men blott få av dem hysa sådana önskningar på grund av de ytterst tvivelaktiga materiella fördelar som detta medför. Det hör också till de många fall av historiens ironi som göra livet värt att leva, att den ryska bolsjevismen har tagit sådana andra motiv i sin tjänst, genom sina stachanovarbetare, »stöt-arbetare», som skola stimuleras genom idrottens mentalitet, på ett område där man i våra samhällen bygger på materiella incitament. Det är också bekant att den svenska konsumentkooperationen, som i denna stund utan tvivel är landets största handelsföretag, har en ledare som avlönas med ett mindre belopp än vad som brukar betalas en ganska genomsnittlig avdelningschef i företag som icke ha tiondedelen av Kooperativa förbundets omsättning; det är andra motiv som stimulera honom.

När det gäller historisk forskning, som hittills i första rummet har varit forskning i det tvångsorganiserade samhällets, statens, historia, framträder denna invändning med särskild styrka, av den anledningen att staten i första hand är grundad på makt och att

dess nota characteristica består i att ha den högsta makten på sitt område. Maktens förvärv och tillväxt, som t. o. m. för en mängd privatpersoner spelar en mycket större roll än motsvarande inställning till de materiella medlen, måste därför med nödvändighet komma att göra det för staternas del. De fall, då statsmän åberopa ekonomiska motiv för vad som i verkligheten är ren maktsträvan, längtan efter länder för deras egen skull eller lust att förödmjuka eller straffa ett annat land, äro såvitt jag kan se långt talrikare än de motsatta, de som inriktas på makt över ekonomiska medel. Man kan påminna sig det ryktbara ställe i Bismarcks Gedanken und Erinnerungen där han säger sig ha övervunnit Wilhelm I:s motstånd mot landförvärv genom argumentet att denne eljest skulle ha varit den förste preussiske konung som icke hade utvidgat landets gränser. Tyskland sätter i detta ögonblick Europa i oro genom sin fordran på att återfå sina gamla kolonier, fastän kolonierna på sin tid inneburo en nettoutgift för Tyskland och detta land kunde förse sig med råvaror mycket billigare från andra länder. Italien har erövrat Abessinien med stora fördelar ur maktsynpunkt, och det är sannolikt landets härskare nästan likgiltigt om han får materiell ersättning för vad kriget har kostat och kolonialförvaltningen i framtiden kommer att kosta.

Nästa svårighet som möter den ekonomiska historieuppfattningen är den: vad är det som bestämmer *ekonomien själv*? Den kommer ju icke färdig från himmelen utan måste ha uppstått genom andra orsaker. Betraktade man ekonomien som oföränderlig, så kunde den kanske uppfattas som given från begynnelsen i en sluten världsordning; men nu rör man sig med det rakt motsatta, nämligen ett utvecklingsschema, i vilket ekonomien ständigt ändras och antages därmed ändra allt det andra; då måste man ha en förklaring till ekonomiens egna ändringar. Om man vill söka förklaringen ut ifrån ekonomien själv, så måste det innebära någon mystisk tro på att den från tidernas morgon hade fått vissa egenskaper som vid — från begynnelsen givna — tidpunkter medfört — likaledes från begynnelsen givna — ändringar, utan att något som helst där utanför hade haft minsta inverkan på förloppet. En sådan uppfattning har tydligen ingenting med vetenskap att göra, och om man vill uppge den, blir det nödvändigt att tillerkänna de övriga sociala krafterna en självständig inverkan på ekonomien. Detta är också vad som har skett exempelvis i de mest berömda och mest stimulerande bidragen till vad man kallar

den moderna kapitalismens uppkomst. Särskilt tänker jag därvid på Max Webers med rätta berömda avhandling *Die protestantische Ethik und der Geist der Kapitalismus*, med de många fortsättningarna av diskussionen genom Tawney, Robertson och andra. Här är det således den prägel som protestantismen av — åtminstone delvis — icke-ekonomiska orsaker har fått som har förvandlat ekonomien själv och därmed lagt grunden till en av dess märkligaste företeelser.

Vidare är det givet att ekonomien icke har kunnat påverka människorna annat än genom att medvetet eller omedvetet passera genom deras själar eller hjärnor. Nu är det ett lätt bevisat faktum att människorna i ofantlig utsträckning *missförstå* de verkliga ekonomiska sammanhangen; och i den mån de avsiktligt handla under inflytande av ekonomiska bevekelsegrunder, blir det då icke ekonomien själv utan deras delvis felaktiga föreställningar om ekonomien som utgöra den bestämmande faktorn. Skall den ekonomiska historieuppfattningen bereda utrymme härför, så måste den tillerkänna *ekonomiföreställningen* en roll vid sidan av ekonomien själv som historiebildare. Exempelvis merkantilismen lät otvivelaktigt sin uppfattning om ekonomien i stor utsträckning bestämma politiken; och eftersom icke ens merkantilismens starkaste beundrare ha velat förneka viktiga missförstånd i dess uppfattning av verkligheten, så är det i detta fall något annat än ekonomien själv som har bestämt politiken.

På annat sätt förhåller det sig visserligen med ekonomiens förmåga att *oavsiktligt* påverka människors handlingssätt. Särskilt miljön har en ofantlig förmåga att omskapa människorna, och i den mån miljön är ekonomiskt bestämd, såsom den naturligtvis i stor utsträckning är, så har man här en ytterst viktig ekonomisk faktor som historiebildande. Men liksom förut gäller det att ekonomien icke heller i detta fall är den *enda* historiebildande faktorn, så visst som miljön samtidigt bestämmas av politiska, religiösa och många andra faktorer vid sidan av de ekonomiska.

Såvitt jag kan förstå, är den ekonomiska historieuppfattningen, i den mening jag här har tagit den, otillräcklig och otillfredsställande, och detta just på grund av sin enhetlighet eller ensidighet. Den opererar med människor som aldrig ha existerat och aldrig komma att existera. Däri ligger på intet sätt att den har varit värdelös; tvärtom har den gjort mycket för att leda uppfattningen fram till förut allt för mycket förbisedda faktorer i den mänskliga

utvecklingen. Den har säkert i många hänseenden verkat i hög grad utrensande på vanföreställningar; men detta utgör ingen anledning att sluka den med hull och hår.

II.

Det ligger redan i denna tankegång att den grundläggande bristen i en ekonomisk historieuppfattning återfinnes också i alla andra enhetliga eller monistiska tolkningar av historien. I själva verket finns det ett obegränsat antal möjligheter att tolka historien ut ifrån den ena eller andra särskilda faktorns allenaherravälde, och det lönar sig icke att försöka sig på en uppräknig.

För Sveriges del synes det dock vara anledning att uppehålla sig vid uppfattningen om den *politiska* historien som historiens verkliga eller åtminstone centrala innehåll; i långt mindre grad än den ekonomiska historieuppfattningen är det en teori, men hos oss är det å andra sidan i långt *högre* grad en tillämpad metod.

Vill man verkligen lära känna utvecklingen av människan som samhällsvarelse, förefaller det lika litet berättigat att för alla tider och på alla punkter ställa staten i medelpunkten som att där ställa ekonomin; kanske är det t. o. m. ännu mindre berättigat. Det är fråga om icke den svenska historieforskningen i vanlig mening har begått ett misstag ur både teoretiska och praktiska synpunkter genom att i den utsträckning som i allmänhet skett nästan sätta likhetstecken mellan politisk historia och historia som helhet. Det är visserligen icke blott naturligt utan såvitt jag förstår också ur alla synpunkter riktigt att ett land med Sveriges politiska insats bereder det politiska inslaget i sin historieforskning ett annat utrymme än som kan komma i fråga för länder där en självständig politisk tillvaro icke går tillnärmelsevis lika långt tillbaka i tiden. Men ingen lär bestrida att exempelvis Frankrike har haft en minst lika lysande politisk forntid som Sverige, och icke desto mindre dominerar historiens politiska sida icke tillnärmelsevis lika mycket t. ex. i Lavisses *Histoire de France* som i Sveriges historia till våra dagar. Det förefaller nödvändigt att gå ifrån den behandling av vår historia som skjuter undan exempelvis vetenskap, litteratur och konst liksom ekonomi till små isolerade kapitel utan samband med framställningens stora strömfåra.

Också ur rent praktisk synpunkt förefaller mig den svenska historieforskningens nuvarande orientering i behov av ändring

eller åtminstone komplettering. Det klagas med rätta över den brist på intresse som historien är föremål för hos oss i dessa dagar; men skall den kunna övervinnas, måste historikern tala om sådana problem som befinna sig i medelpunkten för nutidsmänniskornas intressen, tanke- och känsloliv, som »come home to men's business and bosoms». Utan att det sker kan man med skäl tvivla på en renässans för historiskt intresse i vårt land.

Om man återgår till frågan om det i verkligheten avgörande för samhällsutvecklingen som helhet, så får det förmodligen medges att svaret aldrig kan ges med full objektivitet. Men jag tror att man kan få en viss hållpunkt genom att ställa mot varandra samhällslivets och människotypens olika prägel vid olika tidpunkter, t. ex. på Perikles' tid, under den romerska kejsartiden, vid Medeltidens slut, under 30-åriga kriget, vid franska revolutionen, vid världskrigets utbrott o. s. v. — samt att sedan pröva vad som utgör den viktigaste förklaringen till ändringen. Det förefaller då åtminstone mig ganska uppenbart, att olika sidor av mänsklig aktivitet ha haft olika betydelse under olika tider (liksom också i olika länder), att till exempel filosofi, poesi och konst betydde särskilt mycket för den grekiska guldålderns kultur, att religiösa inflytelser voro vad som främst förändrade 1500-talets människor, de ekonomiska omvälvningarna betydde mest för 1800-talets o. s. v. En verklig historisk syntes måste på detta sätt flytta sin uppmärksamhet från den ena sidan av människolivet och samhällslivet till den andra, om den skall vara i stånd att tillfredsställande förklara förvandlingarna och därmed det nuvarande tillståndet. Det förefaller nödvändigt att se denna sanning i ögonen, också om det genast måste medges att uppgiften ställer sig ytterligt svår och aldrig kan lösas fullt tillfredsställande. En intimare samverkan mellan historiker av olika slag skulle dock göra mycket i den avsedda riktningen, och hos oss förefaller skilsmässan mellan »vanliga» historiker å ena sidan och historieforskare av andra slag, sådana som litteraturhistoriker, konsthistoriker, föremålshistoriker och ekonomiska historiker å den andra, mer genomförd än på andra håll; man kan verifiera det t. ex. genom att tänka på hur många av de senare grupperna som saknas vid historikermötena.

En närbesläktad men likväl därifrån skild fråga gäller de motiv som varit bestämmande för det särskilda händelseförlopp som man en gång väljer att studera. Också där är en förutfattad mening om vissa faktorerers alltid dominerande inflytande olycklig. Den

leder till en förtorkning av den historiska uppfattningen, en missledande förenkling av de handlande personernas psykologi. Det är riktigt att denna förenkling tidtals gör det lättare för unga forskare att nå resultat, och det ligger ingenting ont i att man renodlar ett motivkomplex, lika litet som att man renodlar en sida av utvecklingen; i båda fallen är det emellertid nödvändigt att vara medveten om den ensidighet man avsiktligt gör sig skyldig till. En annan fara genom den ensidiga synen på människors motiv är kanske mer överhängande, nämligen att källorna missbrukas, så att man dels förbigår vad som i dem talar emot det ifrågavarande motivets inflytande, dels genom att gå till källorna med ett färdigt schema icke blir tillräckligt lyhörd för vad de i verkligheten ha att förmäla. Det är klart att en forskning som icke vill se annat än ekonomiska orsaker till allt vad som skett måste vara särskilt utsatt för en sådan dubbel fara. Det engelska socialistparet Sidney och Beatrice Webb har emellertid icke förfallit därtill, åtminstone i teorien. Tvärtom säga de i sin bästa bok *Industrial Democracy*, apropos forskning i modernt samhällsliv, att en forskare icke bör försöka gå till sitt material utan hypoteser, emedan han i så fall icke kan få sina källor att tala, men att han lika litet får gå till dem med *en* hypotes, därför att han då omedvetet förvrider källorna till att visa vad han vill ha fram av dem; lösningen måste bestå i att komma med så många hypoteser som möjligt och att låta källorna leda fram till den av dem som bäst täcker verkligheten. Detta förefaller som en gyllene regel också för historieforskningen.

I en mängd fall äro historikerna utan tvivel ur stånd att bestämma den »betydelse» som enligt objektiva grunder tillkommer de olika krafterna i ett totalförlopp. Naturforskaren har därvid i allmänhet ett ofantligt försteg framför samhällsforskaren, därför att han kan bestämma en faktors roll genom experiment, d. v. s. genom att isolera den. Samhällsforskaren i allmänhet och historikern kanske i synnerhet är avskuren från denna hjälp. Men det finns dock vissa surrogat, och de måste begagnas så långt det på något sätt är möjligt. Efter vad jag tror får man den bästa hjälpen i en *komparativ* metod, i jämförelser mellan historiska förlopp som äro lika i grundläggande hänseenden men skilja sig från varandra med hänsyn till en bestämd faktor, vars verkan man vill undersöka. Det förekommer icke sällan att man gör sådana jämförelser mellan förlopp under vitt skilda tider; men de fundamen-

tala förändringar samhällslivet vanligen har undergått under mellantiden försvåra dem i hög grad under dessa villkor. Där-
emot ställer det sig annorlunda vid jämförelser mellan samtida
eller kort på varandra följande händelseförlopp. För att välja ett
exempel: man kan jämföra utvecklingen i Englands tretton nord-
amerikanska kolonier å ena sidan samt å andra sidan såväl Ca-
nada som dessa samma tretton kolonier *efter att* de gjort sig fria,
för att därigenom komma på spåren det inflytande som den
engelska kolonialpolitiken utövade på koloniernas utveckling,
respektive i vad mån de ena och de andra faktorerna — i den yttre
verkligheten, ej i de handlande personernas föreställningsvärld —
ha varit avgörande för det amerikanska frihetskriget. För vårt
lands del är en sådan jämförelse mellan Sverige och Finland ofta
mycket fruktbringande ända in till senaste tid, därför att så
många faktorer ha varit gemensamma. Ännu ett exempel: om man
vill se i vad mån det danska Stavnsbaandet genomgående har ver-
kat återhållande på bondeklassens utveckling genom att binda en
större del av lantbefolkningen vid landsbygden, så kan man stu-
dera de danska städernas utveckling före och efter Stavnsbaandets
upphävande. O. s. v.

Man kan möjligen säga att den ekonomiska historien har särskilt
goda möjligheter till detta slags vetenskaplig orsaksforskning,
därför att det i dess fall åtminstone särdeles ofta gäller kvantita-
tiva förändringar, som alltså äro direkt mätbara, för den händelse
källmaterialet bereder tillfälle därtill; statistiken får m. a. o.
större betydelse på dess område än på flertalet av historiens öv-
riga. Men första förutsättningen är och förblir, att man går till
källorna utan en förutfattad mening, utan ett facit som räkningen
på förhand är ålagd att verifiera. Den motsatta metoden hör till
agitation, icke till vetenskaplig forskning, och mot en sådan sin-
nesförfattning utgör statistiken intet ofelbart korrektiv, eftersom
det verkligen ofta är sant att man med statistik kan bevisa vad
som helst — om man har samvete till det. Det gäller att komma
bort ifrån denna mentalitet, i så mycket högre grad just därför
att de framträngande riktningarna, både den kommunistiska och
den nazistiska, använda alla medel för att utrota vad som ej böjer
sig för den absoluta ensidigheten, alla som vilja förstå samman-
hangen såsom uttryck för en mångfacetterad mänsklig livs-
yttringar.